

KAMALBAY PALÍMBETOV,

Filologiya fanlari doktori, dotsent

O'zR FA Qoraqalpoq gumanitar fanlar ilmiy-tadqiqot instituti, Nukus

FOLKLORSHUNOS KENESBOY ALLAMBERGENOVNING IJOD OLAMI

JAZIWSHI HÁM ILIMPAZ KEÑESBAY ALLAMBERGENOVTIŇ DÓRETIWSHILIK DÚNYASI

Аннотация: В данной статье освещается творческий путь писателя, драматурга и ученого Кенесбая Алламбергенова. Исследованы его первые шаги в литературе, начиная с работы в жанре детской литературы, и его постепенное превращение в одного из ведущих авторов каракалпакской литературы. Особое внимание уделено его рассказам, повестям, романам и драмам, в которых он отражает важные аспекты человека и природы, экологические и социально-бытовые вопросы.

Кроме того, проанализировано значимое влияние его научных исследований в области каракалпакской литературы и фольклора, подчеркнут вклад автора в развитие каракалпакской фольклористики.

Ключевые слова: писатель, ученый, драматург, литературное творчество, фольклор, эпос.

Abstract: This article is dedicated to the creative journey of Kenesbay Allambergenov, a writer, playwright, and scholar. It explores his early forays into literature, starting with his work in children's literature, and his gradual evolution into one of the leading authors of Karakalpak literature. Special attention is given to his short stories, novellas, novels, and dramas, in which he reflects on important aspects of human nature, ecology, and socio-domestic issues.

Furthermore, the significant impact of his scholarly research in the field of Karakalpak literature and folklore is analyzed, emphasizing his contribution to the development of Karakalpak folklore studies.

Keywords: writer, scholar, playwright, literary creativity, folklore, epic.

Filologiya ilimleriniń doktori, professor, Qaraqalpaqstan Xalıq jazıwshısı, Berdaq atındaǵı mámleketlik sıylıqtıń laureatı Keñesbay Allambergenov keń jámiyetshilikke ádebiyatshı, folklortanıwshı ilimpaz, talantlı kórkem sóz sheberi, jazıwshı, dramaturg, ustaz-pedagog sıpatında tanılǵan insanlardıń biri boldı.

K.Allambergenov 1954-jılı 7-noyabrde Qaraqalpaqstan Respublikası Qaraózek rayonında tuwılǵan. Ustaz aramızda bolǵanında bıyıl 70 jılıq yubiley toyn belgilegen bolar edik.

Ustaz Keñesbay Allambergenovtıń ómir jolındaǵı miynetkeshliginen, pıdayılıǵınan, ilim-bilimge qushtarlıǵınan, ásirese ilimdi, ádebiyattı, kórkem ónerdi súyip islegen dóretiwshilik pazıyetlerinen qálegen insan, ásirese búgingi áwlad úlgi alsa arızıydı. Ustaz-ilimpazdıń qáleminen

bir neshe monografiyalar, ádebiyatımızdın qos bayteregi Ózekstan qaharmanları jazıwshı T.Qayıpbergenov, shayır I.Yusupov haqqında portretlik izertlewı, Joqarı oqıw orınları studentleri ushın úlgi baǵdarlamalar, sabaqlıqlar, oqıw hám metodikalıq qollanbaları, ulıwma bilim beriw mektepleri ushın sabaqlıqlar, jámi 300 den aslam ilimiy maqalaları baspa sózde járiyalandı. Kórkem ádebiy dóretiwshilik tarawında 3 roman, atap aytqanda “Dárya tartılǵan jıllar”, “Dárbent”, “Ómir máwritleri” hám “Altın qazıq” atlı roman-essesi, kóplegen povestleri, gúrrińleri, 2 draması hám bir neshe ocherkleri basılıp shıqtı.

K.Allambergenov dáslep óz dóretiwshiligin jazıwshılıqtan basladı. Ol ótken ásirdeń 70-jılları ádebiyatqa balalarǵa arnalǵan gúrrińleri menen kirip keldi. Ómirdi, turmıstı kúndelikli baqlawları tiykarında sezgenlerin, oy eleginen ótkerip, jazıwshılıq kórkem qıyalı menen Respublikalıq “Jetkinshek” gazetası betlerinde “Saz shertken bala”, “Bórshi tawdın balaları”, “Dáslepki bes”, “Shólde de suw boladı”, “Eki tayınshaq”, “Mıltıq”, “Qus haqqında ertek”, “Bir hasıl iyt edi ol”, “Saǵınısh”, “Jáne báhár keledi”, “Qaǵazdaǵı qala” sıyaqlı súwretleme, ocherk, gúrriń, áńgimeleri menen kishkene oqıwshılardı zawıqqa bólep, qaraqalpaq balalar ádebiyatınıń bayıwına óziniń úlesin qostı. Jazıwshınıń “Dáslepki bes” atlı gúrrińi 1972-jılı ózbek tiline awdarılıp, “Gúlخان” jurnalında járiyalandı.

Jazıwshınıń qálemimen dóregen kórkem shıǵarmalardıń tematikasına názer taslaǵanımızda, olarda tábiyat, insan, ekologiya mashqalaları kóbirek sóz etilgenin ańlaymız. Mısalı, “Jer monologı” (1974) gúrrińinde insan hám tábiyat arasındaqı quramalı hám sırlı qatnasıqtıń názik tárepleri ashıp beriledi. Gúrrińdegi Ana-jer (Aq tóbe), Aq qozı, Xojabay obrazları arqalı jazıwshı adam hám tábiyat birliginiń, uyǵınlıǵınıń qúdiretli kúshin kórsetiwge háreket etken. Al, “Kúshik hám bala” (1976) gúrrińinde bolsa bul birliktiń buzılıw aqıbetleri, tragediyası kórsetilgen.

1975-79-jılları “Ámiwdárya” jurnalı menen “Jas Leninshi” (Házirgi “Qaraqalpaqstan jasları”) gazetasınıń betlerinde “Aq basqur”, “Shuǵla”, “Ala sıyrı”, “Nurlı shıń”, “Názik nurlar”, “Máwsimsiz neke”, “Ubıjıq”, “Eski nama”, “Iza” usaǵan bir qatar gúrrińleri jarıq kórdi. Bul gúrrińler jazıwshı dóretiwshiliginiń tek ǵana san jaǵınan bayıp baratırǵanlıǵın kórsetip qoymastan, sheberlik hám talapshańlıq dárejesiniń artıp, shıǵarmalarında bolsa psixologiyalıq súwretlew usıllarınıń tereńlesip atırǵanlıǵın jáne bir mártebe tastıyıqladı. Mısal ushın onıń “Aq basqur” (1977) gúrrińin alıp qarayıq. Bul gúrrińniń ideyalıq-kórkemlik dárejesiniń joqarılıǵın “Ámiwdárya” jurnalı (1977), “Jaslıq” (1978) toplamı menen “O‘zbekiston adabiyoti” (№15, 13-aprel 1984) gazetasında, “Jalın” (№6, 1990) jurnalında ózbek, qazaq tillerinde, sonday-aq avtordıń jeke toplamı menen XI klass oqıwshıları ushın arnalǵan “Qaraqalpaq ádebiyatı” xrestomatiyasında qayta-qayta jarıq kóriwi menen bir qatarda, T.Qayıpbergenov, Sh.Seytov, I.Qurbanbayev, Á.Atajanov, S.Axmetov, S.Bahadırova, Q.Kamalov, I.Ótewliev, K.Qurambayev, B.Qurbanbayev usaǵan jazıwshı hám ilimpazlardıń gazeta-jurnallarda járiyalanǵan unamlı pikirleri de dálillep turadı.

Jazıwshınıń keń oqıwshılar jámiyetshiligine belgili bolǵan “Quslar qaytqan kún”, “Qıyın ótkel” atlı gúrrińler hám povestler toplamı Jas jazıwshılardıń Tashkent, Moskva qalalarında ótkerilgen seminarlardıń jeńimpazı boldı hám usı shıǵarmaları ushın K.Allambergenov Qaraqalpaqstan Jaslar awqamı sıylıǵınıń laureatı sıylıǵın alıwǵa miyasar boldı.

K.Allambergenov 1976-jılı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutın pitkergennen soń qálemi ıslan talantlı jazıwshı sıpatında iri socialıq problemalardı sóz etiwge, joqarı ideyalıq-kórkemlik sapalılıqtı iyelewge umtıldı. Jazıwshınıń alǵa talpınıwı, dóretiwshilik izleniwı onı iri jámiyetlik máselelerdi qozǵaytuǵın, keń planlı, hár túrli táǵdirdegi qaharmanlardıń kórkem obrazların súwretlep beretuǵın “Dárbent” (1985), “Ómir máwritleri” (1987), “Dárya tartılǵan jıllar” (1992) romanları mine usınday dóretiwshilik ilhamınıń jemisleriniń biri boldı. Anıǵı, bul romanlar jazıwshı K.Allambergenovtı sheberligi jetilisen tájiriýbeli qálem iyesi retinde jámiyetshilikke tanıttı.

1983-jılı “Dárbent” atlı tuńǵısh romanı menen Qaraqalpaqstan Jazıwshılar awqamı, Kásiplik hám Jaslar awqamı shólkemleri menen birlikte járiyalanǵan “Miynet estafetası” konkursınıń laureatlıǵın jeńip aldı. Bul romannıń tematıkası ótken ásirdeń 80-jıllarındaǵı orta arnawlı kásip-texnikalıq bilimlendiriw turmısınan alıp jazılǵan. Romannıń qaharmanları Azamat penen Tazagúl kásip-texnikalıq bilim beriw tarawındaǵı ayırım kemshiliklerge qarsı gúres alıp baradı. Al, “Ómir máwritleri” romanı da sol dáwirdegi zamanlaslar turmısınan alınıp, kúndelikli turmıstıń xarakterli bir momentlerin óziniń belsendiligi menen jámiyetlik poziciyasına iye jas intellegenciya wákili Sultan Saparovtıń obrazı tiykarında ashıp beriledi.

Bunnan sońǵı jazıwshınıń “Dárya tartılǵan jıllar” romanı oqıwshılarını qızıǵıwshılıǵın oyattı. Roman tek ǵana temasınıń aktuallıǵı menen emes, al onda dáwir haqıyqatlıǵına tán milliy xarakterdiń jaratılǵanlıǵı, zamanlaslar ushın áhmiyetli mäseleniń kóterilgenligi menen oqıwshılar kewlinen jay aldı. Shıǵarmada Aral teńiziniń qurıwına sebep bolǵan jaǵdaylardıń sociallıq tamirlari tereń ashıp taslanadı. Álbette, jámiyet tek nápak insanlardan ibarat emes edi. Hújdanlı, hadal, iymanlı adamlarda bar eken. Jazıwshı, áne, usınday adamlardıń toparına tán qásiyetti romanda Nazar atanıń obrazına jámlep beredi. Nazar ata hújdanı taza, tábiyattıń shın berilgen qorgawshısı, baǵ jaratıp kóbeytip, xalıqtıń parawan jasawına shın kewilden xızmet islewge bel baylaǵan adam. Biraq, atanıń bul qayırılı is tezden iske aspaydı. Ol jaratqan baǵ zorabanlar tárepinen qoparıp taslanıp, ornına paxta, salı egiledi. Bul biybastaqlıq Nazar atanı qattı qıynaydı, ómirine zıyan tiygizedi.

Atası baslaǵan qayırılı isti jalǵastırıw aqlıǵı Jalǵastıń moynına shógedi. Ol oqıp, bilim alıp, tergewshi kásibinde isleydi. Atasınıń iske aspaǵan ármanın iske asırıwǵa kirisedi, tábiyattı qurtıwshılardı qarsı gúresti baslaydı. Baylıǵın arttırıw jolında qıńır is islegenlerge kómekshi bolǵanlardıń qılwasın áshkaralaydı. Usı romanı ushın jazıwshı Qaraqalpaqstan Respublikası Berdaq atındaǵı mámleketlik sıylıqtıń lauraeti ataǵın alıwǵa miyasar boladı.

Onıń kórkem ádebiy dóretilshilik talantı esapqa alınıp 1984-jıldan Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan Jazıwshılar awqamınıń aǵzalılıǵına qabıl etiledi.

Kórkem sóz ustası jazıwshı K.Allambergenovtıń qálemimen dóregen ádebiy shıǵarmaları oqıwshılar qálbinen tereń orın alıp, bir qansha shıǵarmaları ózbek, qazaq, noǵay, rus, tillerine awdarılıp járiyalandı. Al, Turkiyanıń Ankara qalasında 2003-jılı “Dárya tartılǵan jıllar” romanı “Qaraqalpaq ádebiyatınıń antologiyası”nda járiyalansa, bir qatar gúrrińleri 2023-jılı “Seçme Hikâyeleri (Inceleme-Metin-Aktarma)” degen atamada jarıq kórdi.

K.Allambergenovtıń usınday jazıwshılıq talantına qosa, qaraqalpaq ádebiyatı menen folkloranıw ilimine bolǵan qızıǵıwshılıǵı, ilimiy-izertlew jumısı menen shuǵıllanıwına alıp keledi hám 1979-82-jılları Nókis mámleketlik universitetiniń aspiranturasına kirip oqıydı.

Ilimpazdıń ilimiy iskerligi haqqında maqalalar jazǵan professor K.Qurambaev: “K.Allambergenov ilim jolındaǵı dáslepki qádemlerin qaraqalpaq folklorın úyreniwden basladı” [1.22], – dep durıs belgilep ótedi, Haqıyqatında da, 1979-82-jılları Nókis mámleketlik universitetiniń aspiranturasında oqıǵan bolajaq ilimpazdıń ilimiy-izertlew jumısınıń teması, qaraqalpaq ádebiyatında erte dáwirlerden-aq qalıplesken kóp ásirlik rawajlanıw tariyxına iye aytıs janrı boladı. Sebebi, qaraqalpaq ádebiyattanıw ilimi ushın erteden-aq kórkem sózge, poeziyaǵa qábiletli, talantlı adamlardaǵı improvizatorlıq talant, tókpe shayırılıq tiykarında bolıp ótetetuǵın aytıstıń ózine tán tábiyatın izertlew oǵada áhmiyetli edi. Shayırlar arasında awızeki túrde bolıp ótetuǵın sóz jarısı “aytıstı” – folkloranıw iliminiń bir janrı sıpatında álle qashan-aq qalıplesken edi. K.Allambergenov usınday izertleniw tiyis aktual tema boyınsha 1985-jılı “Qaraqalpaq ádebiyatında aytıs janrı” degen temada kandidatlıq dissertaciyasın jaqlaydı hám filologiya ilimleriniń kandidatu ilimiy dárejesine iye boladı. Usı kandidatlıq dissertaciyasınıń juwmaǵı tiykarında “Qaraqalpaq ádebiyatında

aytis” (Nókis, “Qaraqalpaqstan”, 1989) monografiyasın baspadan shıǵaradı. Sol jılları qaraqalpaq ádebiyatınıwında aytıs haqqında ayılǵan ulıwma pikirlerdiń orın alǵanı bolmasa, al ulıwma aytıstı, sonıń ishinde shayırlar aytısın jeke alıp izertlegen, janrlıq, ideyalıq-kórkemlik ózgeshelikleri izertlengen disertaciyalıq yamasa monografiyalıq miynetler XX ásirdeń 80-jıllarında derlik joq edi. K.Allambergenov usı máselede tek qaraqalpaq ádebiyatı ǵana emes, al qazaq, qırǵız, ózbek, túrkmen sıyaqlı qońsılaxalıqlar ádebiyatındaǵı aytıs janrın salıstırmalı úyrenip, óziniń ilimiy juwmaqların bildiredi. Shayırlar aytısınıń ózgeshelikleri payda bolıwı menen rawajlanıwınıń tiykarǵı baǵdarların tariyxıy-teoriyalıq jaqtan ashıp beredi. Ilimpaz izertlewinde aytıstıń áyyemgi dárekerin anıqlap, qaraqalpaq ádebiyatındaǵı shayırlar aytısı shıǵıs penen batıstaǵı kóp ellerdeń aytıs dástúrleri menen baylanısta bolǵanı menen óziniń payda bolıwında burınnan bar milliy derekleri tiykar etip alǵanın kórsetip beredi. Bunda milliy salt-dástúr jırlarınıń tásin bilay kórsetedi: “...salt-dástúr jırlarındaǵı (bádik, gúlapsan, háwjarlardaǵı) aytıslıq elementler (top-top bolıp eki-ge bólinip aytısıw, improvizaciya, jırdaǵı geypara qatarlardıń turaqlı qaytalanıp otırıwı hám t.b.) boldı, yaǵnıy shayırlar aytısınıń dáslepki tırnaq tası erte dáwirlerdegi turmıs salt-jırlarınan baslap qalana basladı. Bunı biz shayırlar aytısınıń salt-dástúr jırlarınan ádewir kesh payda bolǵanlıǵı fakti menen de dálillewimiz múmkin” [2.21-22], – dep jazadı hám bul pikirlerin mısallar menen dálillep beredi. Sonıń menen birge, shayırlar aytısın qalıplestiriwdegi juwap aytıslarınıń ornın, improvizaciyanıń áhmiyetin, shıǵıs klassikleri dóretilishiligindegi aytıs úlgeriniń qaraqalpaq jazba ádebiyatın qalıplestiriwge qatnasın, doslıq qatnasıqtaǵı qaraqalpaq-qazaq shayırlarınıń aytısınıń rawajlanıw jolların, jazba-xat túrindegi aytıslardıń rawajlanıw baǵdarların ilimiy jaqtan tiykarlap beredi.

Bunnan soń K.Allambergenov, XX ásirdeń 1930-40-jıllarınan baslap “repressiyaǵa ushırıp”, qaralǵan dástanlardıń biri “Edige” boyınsha izertlew jumısın alıp baradı. Dástan syujetindegi erkinlikke umtılw, óz aldına el, xalıq bolıw ideyası menen usı ideyanıń baslawshıları bolǵan tariyxıy shaxslar obrazı ótken XX ásirdegi burınǵı awqam ideologiyasına tuwrı kelmeytuǵın edi. Eldegi nadır sıyasattıń sebebinen burınǵı awqamlıq Respublikalardıń milliy mádeniy miyraslarına, sonıń ishinde tereń xalıqlıq ideyalar menen suwǵarılǵan ayırım dástanlarǵa jámiyetke jat ideologiyalıq kózqarastaǵı miyraslar degen ayıp taǵılıp, onı jırlaw, úyreniw, oqıtıw, izertlew hám bastırıp shıǵarıw qadaǵan etilgen edi. K.Allambergenov 1990-jıllardan baslap XIV-XV ásirlerde jasaǵan tariyxıy shaxs Edige hám “Edige” dástanın úyreniwge batıllıq penen aralasadı. Elimiz ǵárezsizlikke eriskennen soń tyurkolog alım sıpatında qaraqalpaq xalqınıń tariyxıy-qaharmanlıq dástanı “Edige”ni dúnya júzine tanıqtan alım boldı. Dástannıń ayırım variantların, atap aytqanda 1994-jılı Jumabay jıraw Bazarovtan “Edige” dástanın jazıp alıp videotaspalarǵa túsirip, Respublikalıq jurnallarda bastırıp shıǵaradı. Edige haqqında qısqa metrajlı tariyxıy hújjetli filmler jaratıwǵa qatnasıp, ilimiy másláhátshilik etti. Eń baslısı – dástannıń hár qıylı mashqalaları boyınsha qırıqqa jaqın ilimiy jurnal maqalaların járiyalap, 1995-jılı “Bilim” baspasınan “Qaraqalpaq xalıq dástanı “Edige” atamasında 14 baspa tabaqtan ibarat kólemli monografiyasın járiyalaydı. 1997-jılı Tashkent qalasında Ózbekstan Respublikası Ilimler akademiyası Ózbek tili, ádebiyatı hám folkları institutında “Qaraqalpaq xalıq dástanı “Edige” (Genezisi, janrlıq belgileri, milliy versiyalar tipologiyası hám poetikası) degen temada doktorlıq dissertaciyasın jaqlaydı hám filologiya ilimleriniń doktorı ilimiy dárejesine iye boladı.

K.Allambergenov bunnan soń da “Edige” dástanı boyınsha izertlew jumısın dawam etip 2014-jılı “Mif, ertek, tariyx hám dástan (Er Edige, “Edige” dástanı hám Altın orda Máwerenaxır dáwiri tariyxınıń geypara máseleleri) atlı monografiyasın, 2017-jılı “Bilim” baspasınan “Er Edige, “Edige” dástanı, Altın Orda hám Mawarawannahr dáwiri tariyxınıń geypara máseleleri” atlı monografiyasın járiyaladı. Ilimpaz bul izertlewlerinde 80 ge jaqın ádebiyatshı, tariyxshı hám folk-

lorist alımların izertlewlerinen paydalanğan hám ilimiy fakt hám dálillewlerge súyenip “Edige” dástanının qaraqalpaqsha versiyası qazaq, noǵay, bashqurt, tatar versiyaları menen salıstırmalı úyrenilip tekstlik mısallardıń járdeminde isenimli dálillengen. Izertlewlerinde avtor “Edige” dástanının avtorlıǵı máselesine, yaǵnıy dóretiwshisi hám onıń atqarıwshısına, Edige ulısı, onıń jurtı hám jasaǵan jeri haqqında, “Edige” dástanının batırılıq jırdan qaharmanlıq dástanǵa ósip, jetilisiw máselesine, ásirese dástannıń payda bolıwı, tolıqtırılıp, qayta jırlanıw waqıyaların anıqlawǵa úlken itibar qaratadı. Ilimpazdıń kóp jıllıq izlenisleri hám izertlewleriniń nátiyjesinde “Edige” dástanının jır sıpatında payda bolıwı 1391-1406-jıllarǵa tuwrı keledi degen sheshimge keledi [3.43]. Al, dástannıń avtorlıǵı máselesinde, dástanda danışpan jıraw sıpatında qatnasatuǵın, tariyxta jasaǵan qaraqalpaq jırawshılıq óneriniń saǵasında turatuǵın Soppaslı Sıpıra jıraw menen dástannıń dóretiliw dáwiri tuwrı keletuǵınlıǵı dálillenip, anıq ilimiy fakt hám dálillewler tiykarında “Edige” dástanının dóretiwshi avtorı Soppaslı Sıpıra jıraw degen pikirge keledi. Bunnan aldın “Edige” dástanının avtorı Soppaslı Sıpıra jıraw bolıwı múmkin degen pikir professor K.Mámбетov tárepinen bildirilgen edi [4.120]. Sonday-aq, “Edige” dástanının qaraqalpaq versiyası eń eski nusqa ekenligin, “Edige” qaraqalpaqlardıń etnogenezinde tiykarǵı orındı iyeleytuǵın mańǵıtlardıń aqmańıt tiyresinen shıqqan tariyxıy tulǵa ekenligin, jáne de Edigeniń jurtı tariyxta da, dástanda da qaraqalpaqlardıń bir bólegi jaylaǵan mákan bolǵanlıǵın dálillep beredi. Alım dástannıń batırılıq jırdan qaharmanlıq dástanǵa ósip jetilisiw evolyucyasın anıqlawda, “Edige” jırı qashan payda bolǵan, qashan tolıqtırılıp, dástan sıpatında qayta jırlandı, payda bolıwı hám qayta jırlanıwına qanday waqıyalar sebepshi bolǵan degen sorawlardı ortaǵa qoyadı hám bul sorawlarǵa juwap tabıwda dúnyaǵa belgili alımlardıń izertlewlerine súyenip óz pikirlerin bildiredi. Sonday-aq, “Edige” dástanın kópshilik ilimpazlar, atap aytqanda V.M.Jirmunskiy, Q.Ayımbetov, K.Mámбетov, S.Bahadırova hám t.b. “qaharmanlıq dástan” dep atap kelgen edi. Biraq, K.Allambergenov “Edige” dástanında tariyxıy hám qaharmanlıqqa tán sıpatlı belgilerdiń ekewi de teńdey ushırasatuǵının esapqa alıp, tariyx hám dástan birliginiń sáykes keliwleriniń tiykarına qarap, dástannıń epikalık variantların “tariyxıy-qaharmanlıq dástan” [5.20], – degen sheshimge keledi. Solay etip, ilimpaz “Edige” dástanın tereń izertley atırıp naduris túsiniлип kiyatırǵan ayırım ilimiy pikirlerge anıqlıq kirgizedi. Ásirese, Altın Orda dáwirin izertlegen tariyxshı alımlar V.V.Bartold, V.M.Jirmunskiy, V.D.Grekov, A.Yu.Yakubovskiylerdiń Edigeni Ámir Temurǵa qıyanet etken unamsız shaxs sıpatında túsindirgen pikirleriniń tiykarıslılıǵın ilimiy jaqtan isenimli dálillep beredi [6].

Ilimpaz qaraqalpaq folklortanıw iliminde “Alpamıs”, “Qırıq qız”, “Sháryar”, “Yusup-Axmet” hám t.b. dástanlar boyınsha hám jıraw-baqılar haqqında da ilimiy-teoriyalıq pikirlerge qurılǵan maqalaların jazdı. Solardıń ayırımlarına toqtap óteyik, mısalı, “Qorqıt ata kitabı” hám qaraqalpaq qaharmanlıq dástanları” (“Qaraqalpaqstan muǵallımı” jurnalı, 1994, №4) maqalasında jazba esteliktin qaharmanlıq dástanlarǵa tásiiri máselesin ashıp berse, “Folklor mashqalalarına jańasha pikir juwırtayıq” (“Qaraqalpaqstan muǵallımı” jurnalı, 1995, №1-2) maqalasında qaraqalpaq folklortanıw ilimindegi izertleniwi tiyis mashqalalarǵa qózqarasın bildiredi. “Alpamıs” hám “Edige” dástanın tipologiyalıq jobada úyreniwdiń geypara máseleleri” (“Qaraqalpaqstan muǵallımı” jurnalı, 1997, №3-4), “Shıǵıs hám batıs xalıqları folklorın tipologiyalıq salıstırmalı úyreniwdiń geypara máseleleri” (“Ilim hám jámiyet” jurnalı, 2014, №3) maqalalarında salıstırmalı úyreniwdiń áhmiyetin belgilep beredi. Bulardan basqa ilimpazdıń “Ertekten dástanǵa shekem” (“Qaraqalpaqstan muǵallımı” jurnalı, 2001, №3-4), “Qaraqalpaq eposlarında qariyalar obrazı – danışpanlıq timsalı” (“Qaraqalpaqstan muǵallımı” jurnalı, 2002, №1-2), “Qaraqalpaq erteklerin tipologiyalıq salıstırıp izertlewdiń geypara máseleleri” (Konferenciya materialları, Nókis, 2010), “Qazaq-qaraqalpaq folklorı hám ádebiyatı baylanısı máseleleri” (“Ámiwdárya” jurnalı, 2011, №5) sıyaqlı t.b. qaraqalpaq folklortanıw iliminiń mashqalaları boyınsha júzden aslam qunlı ilimiy maqalaların jazdı. Joqarı

oqıw orınları studentleri ushın qaraqalpaq ádebiyatı hám folkları boyınsha oqıw baǵdarlamaları, kórsetpeleri, metodikalıq qollanbaları hám sabaqlıqların jazdı. Mısalı, folklortanıw ilimi boyınsha “Qaraqalpaq folkları (Oqıw baǵdarlama)” (“NMPI” tipografıyası, 2002), “Qaraqalpaq xalqınıń awızeki kórkem dóretpeleri” (Oqıw kórsetpe) (“NMPI” tipografıyası, 2007) atlı oqıw baǵdarlama hám metodikalıq kórsetpelerin oqıw processine usındı. Sonday-aq, “XX ásir qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı” (Nókis, “Bilim”, 2010) (Avtorlar menen birge) sabaqlıǵın jazdı.

Ilimpazdın ilimiy-izertlew jumıslarının sheńberi júdá keń. Ol ilimde tek folklortanıwshı alım sıpatında ǵana emes, al qaraqalpaq ádebiyatının bir neshe tarawları boyınsha da izertlewlerin jazdı. Atap aytqanda, qaraqalpaq ádebiyatının saǵaları haqqında, jazba ádebiyat penen awızeki ádebiyattın tipologiyası máselelerin, ádebiyattı dáwirlestirip úyreniw máselelerin, qaraqalpaq hám qazaq folklorındaǵı dástúriy baylanıslardı, sonday-aq, orta ásirlerdin jazba esteligi “Qorqıt ata kitabı” haqqında hám ótkendegi ullı oyshıl shayırlar Sulayman Baqırǵanıy, Xoja Axmet Yassawiy, Axmet Yugnakiy haqqında maqalaların, sonın menen birge qaraqalpaq klassik shayırları Jiyen jıraw, Kúnxoja, Ájiniyaz, Berdaq shıǵarmaları boyınsha qunlı ilimiy maqalaların jazdı. Kúndelikli ádebiy processke de belsene qatnastı hám jazıwshı, shayırlardıń dóretywshiligine recenziyalıq sın pikirlerin bildirip bardı.

Oqıwshılar jámiyetshiligi K.Allambergenovtı ilimpaz, bir neshe povest hám romanlar avtorı, belgili prozaik retinde jaqsı bileidi. Lekin, ol talantlı dramaturg sıpatında da tanıldı. Onın “Ámir Temir hám Er Edige. (Ullı atlanıs)” (Nókis, 2017) draması poeziya tili menen (qosıq penen) jazılǵan. Qosıq qurılısı jaydarı, sillabika (barmaq) ólshemine tiykarlangan, uyqasları bir ólshemde jaqsı ıslıǵan. Qosıq ırǵaqları (ritm) házirgi zaman sillabika qosıǵına tiykarlangan, tiyisli orınlarda dástanǵa da uqsap ketedi. Ariyaların muzikalılıǵı jaqsı, atqarıwshılıq ónerge beyimlestirilgen. Bir sóz benen aytqanda, ariyalarda drama avtorının jańa shayırlıq talantı kórinedi. Demek, K.Allambergenovtıń shayırlıq talantı da bar ekenligi kózge taslanadı.

Bunnan soń, K.Allambetrgenov 2018-jılı Ámiwdárya jurnalının 4, 5-sanlarında “Qırıq qız (Úmit sholpanı)” atamasındaǵı 3 aktli, 7 perdeli tariyxıy-muzikalı dramasını járiyaladı. Bul drama batırılıqtı, xalıqtın turmıs-tárizin, xarakterin kórsetiwge arnalǵan. Ondaǵı súwretlengen waqıyalar XVIII ásirdeń birinshi yarımında Túrkkstanda jasaǵan qaraqalpaqlardıń tariyxıy jaǵdaylarına sáykes keledi. Avtor tiykarınan tariyxıy maǵlıwmatlardı, sonday-aq, “Qırıq qız” dástanındaǵı zárúrli turmısliq tariyxıy áhmiyetli materiallardı paydalanǵan.

K.Allambergenovtıń ómirinin sońǵı kúnlerinde jazıp tamamlanǵan shıǵarması “Altın qazıq” (2023) dep atalatuǵın jańa roman-essesi esaplanadı. Bul roman-essede qaraqalpaq xalqı tariyxının áhmiyetli dáwirlerinen esaplanǵan XVIII ácirdegi tariyxıy waqıyalar súwretlengen. Romannın tiykarǵı qaharmanı bolǵan tariyxıy shaxs Nurtay Batır Jangeldi batır ulının portreti shıǵarmada isenimli, ádebiy kórkemlik penen júdá jaqsı ashıp berilgen. Romannın esselik, publicistikalıq, dramalıq, ilimiy-kórkem xarakterge iye bolıwı romannın áhmiyetin jáne de arttıradı. Sebebi, bul roman-esse qaraqalpaq ádebiyatında kóp janrlılıqta dóretilgen birinshi shıǵarma esaplanadı.

Ustaz K.Allambergenov Respublikamızǵa ilimiy dárejeli kadrlar tayarlawda da pidayılıq kórsetti. Onın ilimiy másláhátshiliginde 3 (DSc), al, ilimiy basshılıǵında 12 (PhD) doktorant hám izleniwshiler doktorlıq dissertaciyların jaqladı. Ol filologiya tarawı boyınsha 4, pedagogika tarawı boyınsha 1 qanıgelistirilgen (DSc), (PhD) ilimiy keńestiń hám ilimiy seminarlarınń aǵzası boldı.

K.Allambergenovtıń xalıq iygiligi ushın islegen xızmetleri húkimetimiz tárepinen ılayıqlı bahalanıp, oǵan 2010-jılı professor, 1993-jılı Berdaq atındaǵı mámleketlik sıylıqtın laureatı, 2018-jılı “Qaraqalpaqstan xalıq jazıwshısı” húrmetli ataqları berildi.

Juwmaqlap aytqanda K.Allambergenovtıń ómir jolı, el, xalıqqa islegen xızmetleri, filolog pedagoglardı hám ilimiy kadrlardı tayarlawdaǵı ustazlıq isleri áwladlar yadında máńgi saqlanıp

---

qaladı. Onıń kórkem ádebiy shıǵarmalarınan kóp mınlaǵan oqıwshılar ruwxıy azıq alsa, ilimiy-izertlew jumısları qaraqalpaq ilminiń rawajlanıwına bahalı xızmet etedi

Ádebiyatlar:

1. Allambergenov K. *Qaraqalpaq ádebiyatında aytıs*. – Nókis, “Qaraqalpaqstan”, 1985.
2. Allambergenov K. *Qaraqalpaq xalıq dástanı “Edige”*. – Nókis, “Bilim”, 1995.
3. Allambergenov K. *Er Edige, “Edige” dástanı, Altın Orda hám Mawarawannaxr dáwiri tariyxınıń geypara máseleleri*. – Nókis, “Bilim”, 2017.
4. Allambergenov K. *Mif, ertek, tariyx hám dástan*. – Nókis, 2014.
5. Mámбетov K. *Áyyemgi qaraqalpaq ádebiyatı*. – Nókis, “Qaraqalpaqstan”, 1976.
6. Quramboyev K. *Qo’sh iste’dod sohibi // Kórkem ádebiyat hám ilim dárbentiniń úlken darǵası*. – Nókis, 2016. – B.22.

